

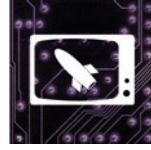
Inhoud

	Inleiding	9
Hoofdstuk 1	De tijd van jagers en boeren	14
	Inleiding	16
1	Jager-verzamelaars	18
2	De komst van de landbouw	27
3	De eerste stedelijke culturen	35
	In grote lijnen	44
	Historisch denken	46
Hoofdstuk 2	De tijd van Grieken en Romeinen	48
	Inleiding	50
1	De Griekse polis	52
2	Klassieke kunst en cultuur	63
3	Romeins imperialisme	72
4	Romeinen en Germanen	82
5	Het christendom	92
	In grote lijnen	100
	Historisch denken	102
Hoofdstuk 3	De tijd van monniken en ridders	104
	Inleiding	106
1	Germaans bestuur	108
2	Verspreiding van het christendom	117
3	Heren en horigen	125
4	Ontstaan en verspreiding van de islam	133
	In grote lijnen	142
	Historisch denken	144
Hoofdstuk 4	De tijd van steden en staten	146
	Inleiding	148
1	Opkomst van handel en ambacht	150
2	Steden met stadsrecht	159
3	Het begin van staten	167
4	Strijd tussen kerk en staat	176
5	De kruistochten	184
	In grote lijnen	192
	Historisch denken	194

Hoofdstuk 5	De tijd van ontdekkers en hervormers	196
	Inleiding	198
1	De Renaissance	200
2	Ontdekkingsreizen	209
3	De Reformatie	218
4	Nieuwe wetenschappelijke belangstelling	228
5	De Nederlandse Opstand	236
	In grote lijnen	246
	Historisch denken	248
Hoofdstuk 6	De tijd van regenten en vorsten	250
	Inleiding	252
1	Vorstelijk absolutisme	254
2	De Nederlandse Gouden Eeuw	264
3	Handelsimperium en wereldeconomie	273
4	De wetenschappelijke revolutie	283
	In grote lijnen	290
	Historisch denken	292
Hoofdstuk 7	De tijd van pruiken en revoluties	294
	Inleiding	296
1	De Verlichting	298
2	Plantages, slavernij en abolitionisme	308
3	Verlicht absolutisme	316
4	Democratische revoluties	322
	In grote lijnen	332
	Historisch denken	334
Hoofdstuk 8	De tijd van burgers en stoommachines	336
	Inleiding	338
1	Ideologieën en politieke stromingen	340
2	Industriële revolutie	350
3	Democratisering	358
4	De 'Sociale Kwestie'	367
5	Emancipatiebewegingen	374
6	Modern imperialisme	382
	In grote lijnen	392
	Historisch denken	394
Hoofdstuk 9	De tijd van wereldoorlogen	396
	Inleiding	398
1	De wereldoorlogen	400
2	Totale oorlog	411
3	Totalitaire systemen	418
4	De economische wereldcrisis	428
5	Massaorganisatie en massapropaganda	435
6	De volkenmoord	443

7	De Duitse bezetting van Nederland.....	450
8	Opkomst van nationalisme in de koloniën.....	458
	In grote lijnen.....	466
	Historisch denken.....	468
Hoofdstuk 10	De tijd van televisie en computer.....	470
	Inleiding.....	472
1	De dekolonisatie.....	474
2	De Koude Oorlog.....	485
3	De jaren zestig.....	497
4	Europese eenwording en Europese verdeeldheid.....	505
5	Globalisering, migratie en klimaatcrisis.....	520
	In grote lijnen.....	536
Hoofdstuk 11	In grote lijnen.....	538
	De economisch-sociale lijn.....	540
	De cultureel-mentale lijn.....	542
	De bestuurlijk-politieke lijn.....	545
	De internationaal-politieke lijn.....	547
	Register van personen.....	549
	Register van begrippen.....	553
	Oriëntatie op geschiedenis in 49 personen.....	557
	Oriëntatie op geschiedenis in 49 gebeurtenissen.....	558
	Oriëntatie op geschiedenis in 49 documenten.....	559
	Oriëntatie op geschiedenis in 49 vragen van betekenis.....	560

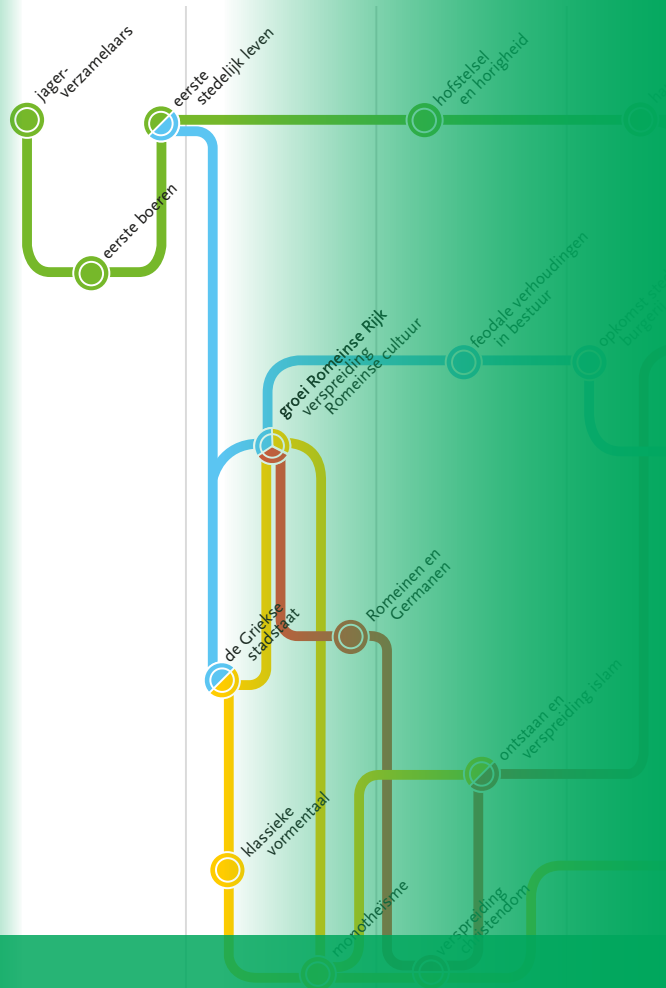

Yvo Smit, Arie Wilschut

1 De tijd van jagers en boeren

- Inleiding
- Jager-verzamelaars
- De komst van de landbouw
- De eerste stedelijke culturen
- In grote lijnen

Inleiding

*“De goede god, de zoon van Ra, levend beeld van Amon, heerser van Thebe, besteeg zijn tweespan.
Zijne Majesteit vond grote kudden wilde dieren van de woestijn en ving ze in een oogwenk.”*

Toetanchamon op jacht. Deksel van een beschilderd kistje uit het graf van Toetanchamon, omstreeks 1360 v.C.

De Egyptische afbeelding hierboven toont farao Toetanchamon (r. 1333-1324) die in volle vaart een grote hoeveelheid jachtwild achtervolgt op zijn strijdwagen, getrokken door twee bepluimde paarden. Terwijl hij bedaard zijn boog spant, storten gazellen, hartebeesten, wilde ezels, struisvogels en een hyena zich in paniek door de lage begroeiing. Veel dieren liggen al met pijlen doorboord op de grond. De honden hebben ieder een gewond hartebeest gegrepen. De chaos van een grote drijfjacht beheerst de rechterhelft van het tafereel.

Boven het hoofd van Toetanchamon is een zonnescijf afgebeeld, geflankeerd door twee gieren die Boven- en Beneden-Egypte verbeelden, elk met het teken 'anch' (het leven) in de klauwen. Twee lakeien te voet beschermen de koning met parasols van struisveren tegen de felle zon, hoewel de strijdwagen in volle vaart is. In galop kan de koning blijkbaar toch nog mennen en boogschieten tegelijk.

Dit is geen realistische voorstelling van een jachtpartij, al maken de vluchtende dieren wel die indruk. Ooit was de jacht het belangrijkste bestaansmiddel van de mens. Maar in de tijd waarin deze afbeelding is gemaakt, was hij noch voor de koning, noch voor de boeren in zijn land nodig om in leven te blijven. Het beschilderde kistje is een magisch voorwerp. Toetanchamon, godkoning van een gelaagde landbouwsamenleving, voert een jachttafereel op als een soort ceremonie die zijn goddelijke levenskracht moet uitdrukken. Die kracht geeft hij door aan het land en zijn bewoners.

In dit hoofdstuk worden drie stadia uit de menselijke geschiedenis besproken. Het eerste stadium was de periode waarin jacht niet – zoals op de afbeelding – alleen maar een magisch ritueel was, maar bittere ernst, een bestaansmiddel dat mensen nodig hadden om te overleven. De mensen leefden van en in de natuur. Behalve door jagen voorzagen ze ook in hun levensonderhoud door het verzamelen van voedsel; we spreken dan ook van *jager-verzamelaars*. Over hun leefwijze gaat de eerste paragraaf van dit hoofdstuk. Het tweede stadium brak aan toen mensen niet langer van en in de natuur leefden, maar deze naar hun hand gingen zetten door dieren als huisdieren te gaan houden en gewassen te laten groeien op akkers. Deze mensen waren de *eerste boeren*. Het ontstaan van de landbouw betekende niets minder dan een revolutie in het menselijk bestaan. Daarover gaat de tweede paragraaf. In het derde stadium vormden boeren nog steeds de kern van de samenleving. Op sommige plaatsen ontwikkelden zich echter op basis van hoge landbouwopbrengsten stedelijke culturen met een relatief hoog ontwikkelingspeil. Dat laatste uitte zich onder meer in de vorming van gelaagde samenlevingen en staten met een geschreven administratie. Vroege voorbeelden van zulke *stedelijke culturen* waren die van Mesopotamië (in het huidige Irak) en Egypte. Deze komen in de derde paragraaf aan de orde. Het kistje met de afbeelding van Toetanchamon is afkomstig uit dit derde stadium.

Verzamelen en jagen enerzijds en leven van landbouw anderzijds zijn de twee bestaanswijzen die in dit hoofdstuk naast elkaar worden gezet. Daarom heet dit tijdvak ‘tijd van jagers en boeren’. Het is belangrijk om er kennis van te nemen, omdat het gaat om twee manieren waarop mensen met de aarde en zijn hulpbronnen zijn omgegaan: leven als deel van de natuur, of leven door de natuur naar je hand te zetten en de aarde in cultuur te brengen. Doordat de mensen dat laatste met zoveel overgave zijn gaan doen, zijn ze steeds verder van de natuur verwijderd geraakt en is het aanzien van de aarde onherkenbaar veranderd.

1 Jager-verzamelaars

Omstreeks 1950 maakte de Australische fotograaf Axel Poignant (1906-1986) een foto van een familie op trektocht. Hoewel de foto uit de twintigste eeuw stamt, is hij toch een waardevolle bron van kennis over de prehistorie. We kijken namelijk rechtstreeks naar een aantal jager-verzamelaars, te weten 'Aboriginals', afstammelingen van de eerste bewoners van Australië.

De man loopt voorop met in zijn rechterhand een dunne, flexibele speer. Het andere voorwerp dat hij meedraagt is een speerwerper, een werktuig om de snelheid en kracht van de geworpen speer te verhogen. Als ze prooidieren tegenkomen, zullen die snel op de vlucht slaan. Dan moet de man zijn handen vrij hebben en er snel bij zijn. Hij maakt dan ook een waakzame indruk.

De vrouw is minder snel en sterk dan de man, zeker als ze zwanger is of een klein kind bij zich draagt. Daarom loopt ze achter de man die haar met zijn wapens ook kan beschermen. In haar handen en op haar rug draagt zij allerlei huisraad. In het geval van deze foto zijn daar ook een modern emmertje en een blik bij, waaruit blijkt dat deze mensen in aanraking zijn geweest met de industriële samenleving van Australië. Dit vaatwerk is handig voor het opslaan en meenemen van verzamelde vruchten en zaden. Het beperkt echter ook de afstand die het gezin kan afleggen: hoe meer er mee te dragen is, des te langzamer wordt er gelopen. Op de foto is de gebruikelijke rolverdeling in samenlevingen van jager-verzamelaars goed te zien: de man is de jager en de vrouw de verzamelaar.

Foto van een Australisch Aboriginal-gezin, gemaakt door Axel Poignant omstreeks 1950.